

Елла КАРПОВА

доктор педагогічних наук, професор, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 65020, вул. Старопортофранківська 26, м. Одеса, Україна
e-mail: karpovaella74@gmail.com

Світлана ГВОЗДІЙ

доктор педагогічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 65082, вул. Дворянська 2, м. Одеса, Україна
e-mail: spgvozdiy77@onu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОМПОНЕНТІВ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядається проблема підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до створення безпечного для життя і здоров'я середовища в особистому житті і професійній діяльності. Наводиться огляд напрямків вирішення цієї проблеми в сучасних наукових дослідженнях, формулюється визначення феномена «культура безпечної життєдіяльності», характеризується склад компонентів культури безпечної життєдіяльності та методика їх діагностування. Описано педагогічні умови, за яких здійснювалось формування у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей культури безпечної життєдіяльності, результати експериментального дослідження та їх обговорення.

Ключові слова: культура безпечної життєдіяльності, компоненти культури безпечної життєдіяльності, педагогічні умови, взаємозв'язок компонентів, фахівці соціономічних спеціальностей.

У сучасну епоху завдяки науково-технічного прогресу джерелом небезпек стає все, що оточує людину і забезпечує її комфортне життя: діяльність у побуті і на виробництві; стихійні лиха і техногенні катастрофи, війни та міжособові конфлікти тощо. Неухильно зростаючий рівень природних і техногенних небезпек, ризики в буденному житті та в професійній діяльності вимагають нової орієнтації вищої освіти України щодо якості підготовки майбутніх фахівців з питань безпеки, зумовлюють потребу суттєвих змін у всіх ланках підготовки і забезпечення безпеки життя і діяльності людини, оновлення змісту освіти, форм і методів його опанування щодо безпеки життя та діяльності.

У відповідь на виклики сьогодення науковці звертаються до визначення: мети і змісту навчання майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності й охорони праці у вищих навчальних закладах України (В. Березуцький, О. Дашковська, В. Михайлюк, Л. Хофрейтер, З. Яремко та ін.); безпеки професійної діяльності фахівців різних галузей (О. Вінокуров, В. Гафнер, О. Ігнатюк, О. Кобилянський, М. Усачев та ін.); професійних ризиків діяльності (А. Березовський, Л. Віткін, О. Дейнеко, С. Лапач, Е. Прокопенко та ін.); особливостей підготовки майбутніх учителів до викладання безпеки життєдіяльності в загальноосвітній школі (У. Ахмадулін, О. Гнатюк, М. Жовнірович, Г. Кондрацька, Л. Сидорчук, Л. Шестопалова та ін.). В якості самостійних феноменів досліджуються культура безпеки (С. Вершилов, А. Ключев, В. Мошкін, С. Тевлін, Ю. Фетісова та ін.), культура безпеки життєдіяль-

ності та її складники (Т. Дронова, Р. Дурнев, О. Кулікова, Т. Петухова, Л. Толмачова та ін.), особливості культури безпечної життєдіяльності в контексті навчання школярів, дітей-сиріт, майбутніх учителів (В. Євтеєв, Т. Іванова, П. Кайгородов, О. Снегирьов та ін.) тощо.

Проблема підготовки молоді до безпеки життя і професійної діяльності привертає увагу науковців у контексті: підготовки майбутніх фахівців технічних (В. Березуцький, О. Запорожець, В. Захматов, Е. Маслов, О. Третяков, Б. Халмурадов та ін.), економічних (М. Ігнатович, О. Кобилянський, В. Худoley та ін.), педагогічних (Д. Ступак, А. Зенін, М. Квітко, С. Литвиненко, Є. Чернишова та ін.) спеціальностей; навчання дітей і учнівської молоді основ безпечної поведінки на дорогах, під час пожеж тощо (С. Асянова, М. Головка, О. Голубь, В. Євтеєв, Т. Іванова, Л. Карнаух, Ю. Науменко та ін.).

У рамках підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей переважно більшість досліджень присвячено підготовці майбутніх учителів (І. Бікмаєв, Н. Герман, П. Ломаско Г. Лукашина, Л. Михайлов, М. Петрова, Т. Петухова, В. Смирнов, О. Старостенко, К. Степанов, А. Цина та ін.). Незначну кількість досліджень присвячено підготовці до безпеки життя і професійної діяльності менеджерів з туризму (С. Карьєнов, Г. Дехтярь та ін.), майбутніх учителів і офіцерів запасу (Ю. Пономарьова), керівників (у тому числі освітніх закладів) (О. Померанцева, Л. Вольхіна та ін.), майбутніх менеджерів (О. Балашов, О. Кобилянський та ін.) тощо.

Важливо, що у дослідженнях наголошується, що на сучасному етапі людині загрожує значно більше небезпек, ніж у попередні роки, тому перед закладами освіти постає нагальне завдання підготовки особистості до безпеки життя і професійної діяльності, формування в неї таких якостей, що дозволять запобігати небезпечним ситуаціям, а в разі виникнення – мінімізувати та ліквідувати їх наслідки. При цьому здатність дотримуватися норм і традицій безпечної життєдіяльності, застерігати та захищати себе й інших від небезпек, що можуть виникнути під час надзвичайних ситуацій, учені пов'язують з наявністю в особистості культури безпечної життєдіяльності.

Мета статті – схарактеризувати особливості взаємозв'язку компонентів культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, що формуються у ЗВО за результатами цілеспрямованої підготовки до безпеки життя і професійної діяльності

Системний підхід, з позицій якого проводилось дослідження, орієнтує на необхідність розгляду процесу підготовки особистості до безпеки життя і професійної діяльності як цілісної педагогічної системи та передбачає виокремлення в досліджуваному об'єкті системоутворювальних характеристик, що визначають його внутрішню природу і якісну своєрідність, принципи його побудови, відображають структурування і моделювання процесу підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності.

Аналізуючи культуру як об'єкт дослідження, було встановлено, що людина опановує культуру як сферу самовираження і самоствердження себе у світі (Ю. Бойчук, О. Давиденко, Т. Лапіна, А. Селіванов та ін.). Серед численних визначень, культуру розглядають як особистісну характеристику, яку кожна людина створює і перетворює у вимірах власної життєдіяльності і відповідно до якої функціонують її здібності, творчі прояви, досвід комунікації з іншими партнерами в історичному і конкретному соціокультурному контексті. Розуміння феномена «культура безпечної життєдіяльності майбутнього фахівця соціономічних спеціальностей» у дослідженні зорієнтовано на визначення, у якому культура – це передані і спеціально створені сутності й моделі цінностей, ідей та інших символічно значимих систем, що є чинниками, за якими формується людська поведінка, а також продукти такої поведінки і діяльності [10; 12]; культура є складним утворенням, що містить в собі знання, вірування, мистецтво, моральність, право, звичаї, вміння та навички, набуті людьми як членами суспільства [14]. Відтак, під культурою безпечної життєдіяльності майбутніх фахів-

ців соціономічних спеціальностей розуміємо як складний, багаторівневий, динамічний феномен, що характеризує особливий, суспільно визнаний спосіб організації людиною власного життя і включає: знання щодо безпечного життя та професійної діяльності (стандарти, норми, правила, закони, системи цінностей тощо); сформовані вміння та навички професійної діяльності і поведінки (неухильне виконання правил безпеки, намагання мінімізації ризиків взаємодії «людина-людина», ризиків професійної діяльності, тощо); варіативність у запобіганні небезпек різного походження, які оточують особистість протягом її життєдіяльності; здатність адекватно і швидко реагувати на небезпеки; ціннісне ставлення до життя, норм і традицій безпечної життєдіяльності.

За структурую культура безпечної життєдіяльності як результат підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності складається з соціально-імперативного, діяльнісно-виконавчого і особистісно-ціннісного компонентів. Соціально-імперативний компонент складається з показників, що виявляють: обізнаність особистості з нормами й алгоритмами безпеки життя в повсякденні, з нормативно-правовою базою і алгоритмами безпеки професійної діяльності, розуміння сутності культури безпечної життєдіяльності тощо. Діяльнісно-виконавчий компонент складається з показників, що виявляють наявність в особистості умінь і навичок мінімізації ризиків повсякденного життя та професійної діяльності, наявність умінь і навичок надання допомоги в небезпечних та надзвичайних ситуаціях, варіативність дій у запобіганні небезпек, умінь приймати рішення в небезпечних і надзвичайних ситуаціях. Особистісно-ціннісний компонент є проявом таких показників як-от: визнання безумовної цінності безпеки життя, здоров'я людини, життєва усталеність, визнання цінності ненасильства, готовність до подолання невизначеності.

У дослідженні підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності, зорієнтована на формування відповідної культури, здійснювалась як цілеспрямоване і спеціально організоване навчання способів запобігання небезпек і дотримання умов безпеки людей, взаємодія і спілкування з якими передбачено професійними обов'язками; свідомого використання у професійній діяльності норм безпеки життя. При цьому розгортання освітнього процесу відбувалось поетапно, за принципом спіралі, на матеріалі вивчення циклу нормативних навчальних дисциплін про безпеку людини й охорону праці. За своїми цілями виділені етапи виконували мотиваційно-стимулятивну, пізна-

вально-збагачувальну і дієво-імітаційну функції. Експериментальний характер підготовки забезпечувався відтворенням в освітньому процесі педагогічних умов, що передбачають:

- відображення у змісті навчальних дисциплін про безпеку людини наскрізної ідеї безпечної життєдіяльності як сенсоутворювального чинника;
- прагматичної орієнтації навчальної діяльності студентів в процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності;
- набуття майбутніми фахівцями в процесі підготовки у ЗВО досвіду організації безпечної професійно-зорієнтованої діяльності.

Отже підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життєдіяльності відбувалась як складний, динамічний процес, який функціонує в умовах впливу різних чинників зовнішнього середовища та неминучих змін внутрішнього стану майбутніх фахівців, що мають свої індивідуальні особливості. Відтак, методика діагностування сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей розроблялась відповідно до визначених компонентів і показників. До її складу увійшли дванадцять стандартизованих і спеціально розроблених методик, вибір яких зумовлений стандартизованістю, надійністю, валідністю, інтерпретованістю та практичністю діагностичних процедур. Зокрема, вона містила тестові завдання з безпеки життєдіяльності та основ охорони праці; питальник «Культура безпечної життєдіяльності – норми, сутність, дотримання традицій»; розрахункові задачі з питань безпеки життя і професійної діяльності (оцінка ризику, забруднення довкілля тощо); метод експертної оцінки надання першої долікарської допомоги; рішення ситуаційних задач; складання алгоритму дій у небезпечних і надзвичайних ситуаціях; методику оцінки «Уміння приймати рішення» (колектив авторів центру «Mindtools»), методику Ш. Шварца (ціннісний питальник), адаптований питальник С. Мадді «Hardiness Survey» (життєва усталеність), методику діагностики форм агресії А. Басса і Д. Арки, методику визначення толерантності до невизначеності Д. Маклейна та інші [1; 3].

За результатами кореляційного аналізу даних експериментальної роботи, що проводилась впродовж 2008–2016 рр. за участю 2110 студентів – майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, встановлено прямий позитивний зв'язок між компонентами і загальним рівнем сформованості культури безпечної життєдіяльності. Домінуючим в усіх групах виявився діяльнісно-виконавчий компонент ($r = 0,92$). Значущий вплив на загальний рівень сформованості культури безпечної життєдіяльності в експериментальній групі здійснив соці-

ально-імперативний компонент ($r = 0,84$). Особистісно-ціннісний компонент менше пов'язаний з загальним рівнем сформованості у майбутніх фахівців культури безпечної діяльності і зазнавав змін лише у рамках тих педагогічних умов, що були задіяні під час експерименту ($r = 0,23$).

Для виявлення якісної взаємодії та зв'язків, що впливають на процес формування у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей культури безпечної життєдіяльності, використовувався кластерний аналіз. Головна мета такого аналізу – знаходження груп подібних об'єктів у вибірці. Отже завданням кластерного аналізу в дослідженні було з'ясування за емпіричними даними, наскільки контрольовані в експерименті елементи «групуються» або розпадаються на ізольовані сукупності – «кластери» (від *cluster* (англ.) – грона, скупчення) і як вони підпорядковуються одна одній. Важливість розбиття вибірки на групи схожих об'єктів дозволяє спростити інтерпретацію даних для прийняття рішень, застосовуючи до кожного кластеру свій метод використання.

За результатами кластерного аналізу встановлено, що базовою для формування в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей культури безпечної життєдіяльності є їхня обізнаність з нормами й алгоритмами безпеки життя в повсякденні, нормативно-правовою базою й алгоритмами безпеки професійної діяльності, розуміння сутності культури безпечної життєдіяльності. Проте в єдиний кластер, тобто в цілісний феномен, культуру безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в досліджуваних експериментальних умовах об'єднує саме особистісно-ціннісний компонент.

Звертаючись до більш детального дослідження показників особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності, ми виходили з того, що її розвиток з позиції аксіологічного підходу передбачає залучення студента в контекст культури через освоєння, оволодіння, привласнення системи вироблених суспільством цінностей щодо безпеки життя і здоров'я людини. Від того, яку цінність студент вважатиме для себе за пріоритетну, залежить рівень його культури безпечної життєдіяльності. З урахування цієї тези до показників особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності були віднесені: визнання цінності безпеки життя, здоров'я людини, життєва усталеність, визнання цінності ненасильства, готовність до подолання невизначеності.

Дослідження динаміки змін цінностей в особистості у зв'язку з її життєвим досвідом відбувалось за методикою Ш. Шварца, що побудована на базі питальника М. Рокіча з удосконаленою, якіс-

но модифікованою, розширеною концептуальною базою [7]. Нагадаємо, що під цінностями Ш. Шварц розуміє потреби особистості, які вона усвідомила і прийняла залежно від культури, середовища проживання, менталітету конкретного суспільства тощо. В їх основу автор поклав модель співвідношення десяти основних людських цінностей, які поділяються на соціальні та індивідуальні. Зокрема до цінностей, за Ш. Шварцем, належать: влада – соціальний статус, домінування над людьми і ресурсами; досягнення – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів; гедонізм – насолода або чуттєве задоволення; стимуляція – хвилювання і новизна; самостійність – самостійність думки і дії; універсалізм – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи; доброта – збереження і підвищення добробуту близьких людей; традиція – повага і відповідальність за культурні та релігійні звичаї та ідеї; конформність – стримування дій і мотивів, які можуть зашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням; безпека – безпека і стабільність суспільства, відносин і самого себе. З усіх перелічених цінностей для культури безпечної життєдіяльності мають особливе значення цінності досягнення, універсалізм, доброта, конформність, безпека.

Наступна методика діагностування особистісно-ціннісного компонента була спрямована на визначення показника життєвої усталеності [4; 9; 13]. Відомо, що люди з високою життєвою усталеністю в стресових ситуаціях (зокрема, під час надзвичайних й небезпечних ситуацій) шукають підтримку і допомогу у близьких, і самі готові прийти їм на допомогу. Вони вважають, що ефективніше залишатися залученим у ситуацію і бути в контакт з близькими; знають, коли можуть вплинути на результат подій, і роблять це; вірять, що зміни і стреси природні. Висока життєва усталеність дає підґрунтя для зростання і розвитку особистості, більш глибокого розуміння життя, ніж ризик – загроза благополуччю. Тест на визначення життєстійкості є адаптацією опитувальника Hardiness Survey, розробленого американським психологом Сальваторе Мадді [11].

Крім показників, що характеризують стан сформованості компонентів культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, у дослідженні враховувались додаткові чинники, які можуть впливати негативно на безпечність поведінки людини: агресивність та ворожість. Включаючи ці чинники до низки контрольованих в експерименті ми враховували, що агресивність, як біологічна властивість організмів, є особливістю поведінки, що реалізується в певних ситуаціях для задоволення життє-

вих потреб і усунення небезпеки, яка виходить із довкілля. Але агресивність не використовується для досягнення деструктивних цілей, якщо вона не пов'язана з хижацькою поведінкою. Стосовно до людини – концепція агресивності включає поведінку (нормальну або хворобливу), що завдає шкоди, спрямована проти інших і самої себе, мотивована ворожістю, гнівом або суперництвом [6]. Зокрема, ворожість оцінюється як: 1) інтенсивне і тривале неприйняття, при якій агресивне ставлення до будь-кого (або будь-чого) проявляється активно, відкрито або прихованим чином; 2) бажання, спонукання заподіяти шкоду кому-небудь, хто сприймається як «ворог»; 3) якість особистості індивіда сприймати нейтрально або доброзичливо налаштованих до нього людей своїми особистими ворогами, особами, що представляють безпосередню загрозу власній безпеці без об'єктивних на це підстав [8].

Для визначення індексів агресивності та ворожості використовувалась методика діагностики форм агресії А. Басса й А. Даркі [6].

Ще один показник особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності вимірювався за допомогою методики визначення толерантності до невизначеності, що є адаптацією Е. Луковічкої однойменної англомовної методики Д. Маклейна [5]. Включенням толерантності до невизначеності в низку показників особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності було враховано, що це особистісна, змінна, індивідуальна схильність, здатність, яка належить до когнітивної та емоційно-вольової сфер, культуральний складник, різноманіття реакцій, характеристика індивідуальної саморегуляції та соціально-психологічної настанови [2].

Для особистості, що є толерантною до невизначеності, притаманні: пошук ситуації невизначеності; відчуття комфорту в момент перебування в ситуації невизначеності; сприйняття невизначених ситуацій як бажаних; здатність міркувати над проблемою, навіть, якщо не відомі всі факти і можливі наслідки прийнятого рішення; здатність приймати конфлікт і напругу, які виникають у ситуації подвійності; протистояти незв'язаності і суперечливості інформації; приймати невідоме; здатність витримувати напругу кризових, проблемних ситуацій; сприйняття нових, незнайомих, ризикованих ситуацій як стимулювальних; готовність пристосуватися до очевидно неоднозначної ситуації або ідеї [2].

Для визначення зв'язків в особистісно-ціннісному компоненті культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, показники розглядалися згідно окремих параметрів, що визначались у діагности-

чних методиках. Так, до аналізу за показником «визнання цінності безпеки життя, здоров'я людини» особистісно-ціннісного компонента були враховані цінності доброти (Д), досягнення (Г), безпеки (Б), конформізму (А) та універсалізму (В). Показник «життєвої усталеності» (Ж) враховував дані за такими його складниками, як-от: залученість (З), контроль (К), сприйняття ризику (Р). Показник «визнання цінності ненасильства» складався зі зворотного показника «індексу агресивності» (Л) та «індексу ворожості» (М).

Результати кластерного аналізу щодо показників особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності проілюстровані дендрограмами на рис. 1 та 2.

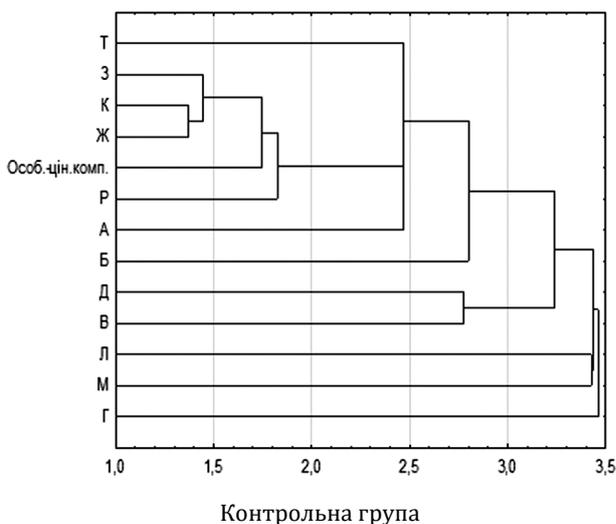

Рисунок 1 – Дендрограма кластерів показників особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності:

Умовні скорочення: А – конформізм, Б – безпека, В – універсалізм, Г – досягнення, Д – доброта; Ж – життєва усталеність, З – залученість, К – контроль, Р – сприйняття ризику; Т – подолання невизначеності; Л, М – зворотні індекси агресивності та ворожості

З дендрограми бачимо, що в контрольній групі, де не відбувалось цілеспрямованого формування в майбутніх фахівців культури безпечної життєдіяльності особистісно-ціннісний компонент, утворюється кілька окремими кластерами, що об'єднуються між собою. Формулу особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності в цьому випадку можна описати наступним чином:

$$[((((((((Контроль + життєва усталеність) залученість) особистісно-ціннісний компонент) сприйняття ризику) конформізм) подолання невизначеності) безпека) + (доброта + універсалізм))] + (зворотні індекси агресивності та ворожості) досягнення]$$

З наведеної формули бачимо, що основою особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності у студентів контрольної групи виступає «життєва усталеність» і завершує цей окремий кластер «безпека». Іншим кластером виступають «доброта» і «універсалізм» та обидва зворотні індекси агресивності та ворожості. Загальна формула всіх кластерів об'єднується цінністю «досягнень».

В експериментальній групі зв'язок кластерів показників особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності був дещо складнішим (рис. 2).

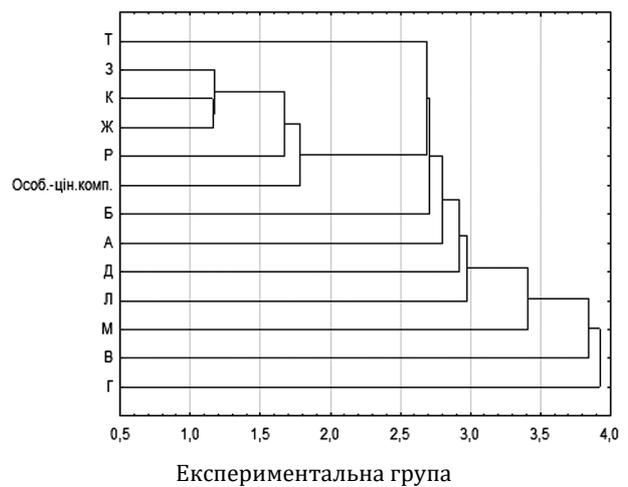

Рисунок 2 – Дендрограма кластерів показників особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності

Умовні скорочення: цінності (А – конформізм, Б – безпека, В – універсалізм, Г – досягнення, Д – доброта); Ж – життєва усталеність, З – залученість, К – контроль, Р – сприйняття ризику; Т – подолання невизначеності; Л, М – зворотні індекси агресивності та ворожості

Загальну формулу за результатами кластеризації показників особистісно-ціннісного компонента студентів експериментальної групи можна відобразити у такий спосіб:

$$[((((((((Залученість + життєва усталеність) контроль) сприйняття ризику) особистісно-ціннісний компонент) подолання невизначеності) безпека) конформізм) доброта) зворотній індекс агресивності) зворотній індекс ворожості) універсалізм) досягнення]$$

Таким чином, за результатами кластерного аналізу в цій групі було виявлено один базовий кластер, на який нашаровуються всі інші складники особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності.

Центром означеного кластеру є вітальні потреби та життєва усталеність, які поступово поси-

люються цінностями доброти, конформізму, позитивними стандартизованими зворотними показниками агресивності та ворожості тощо. Замикають формулу кластеризації цінності універсалізму та досягнення.

Основою особистісно-ціннісного компонента виступає життєва усталеність та залученість майбутнього фахівця соціономічної спеціальності, як особистості готової прийти на допомогу, з активною життєвою позицією, впевненої у тому, що тільки діяльна людина може знайти в житті цікаве і цінне. Наступний «шар» – показник «контроль», якій являє собою впевненість у тому, що, тільки борючись і долаючи труднощі, можна змінити те, що відбувається і допомагає бути господарем своєї долі. Тільки контролюючи можна мати впевненість у тому, що боротьба за життя, здоров'я та безпеку дозволять вплинути на результат того, що коїться. Отже, особистості з розвинутим компонентом «контролю» відчують, що самі обирають свою діяльність, свій шлях. Замикає кластер «життєвої усталеності» сприйняття ризику. «Сприйняття ризику» – готовність ризикувати, переконаність в тому, що на будь-яких помилках можна вчитися. З усього, що трапляється, як позитивного, так і негативного, можна здобути новий досвід, знання. Людина, яка розглядає життя як спосіб отримання досвіду, готова діяти при відсутності надійних гарантій успіху, на свій страх й ризик, уважаючи, що спрямованість до простого комфорту й безпеки збіднює життя особистості. Цей компонент життєстійкості дозволяє майбутньому фахівцю соціономічної спеціальності бути відкритим довколишньому світу й приймати всі події як виклик та випробування.

Подальше нашарування – показник «подолання невизначеності» характеризує майбутнього фахівця як такого, хто здатний долати ситуації невизначеності, відчуває комфорт в момент перебування в таких ситуаціях, здатний міркувати над проблемою, приймати рішення та готовий пристосовуватись до очевидно неоднозначної ситуації або ідеї.

Украй важливим є те, що до перелічених вище показників долучаються цінності безпеки, конформізму і доброти, зворотні індекси агресив-

ності та ворожості. Це додає соціальної значущості сформованому феномену культури безпечної життєдіяльності через стримання дій і мотивів, що можуть зашкодити іншим, забезпечення безпеки і стабільності суспільства, збереження і підвищення добробуту близьких людей. Закривають кластерні зв'язки цінності універсалізму та досягнення, що підкреслює їх значимість для майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи та особистий успіх відповідно до соціальних стандартів.

Таким чином статистично було виявлено тісний взаємозв'язок показників особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності, сформованого у процесі підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності. Аналіз дендрограми кластерних зв'язків дозволяє стверджувати, що саме в експериментальній групі, де відбувалась цілеспрямована підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності під впливом реалізованих в освітньому процесі педагогічних умов формується послідовне, логічне, складне за соціальною значимістю нашарування показників особистісно-ціннісного компонента.

Підсумовуючи матеріали дослідження можна констатувати, що за результатами кореляційного та кластерного аналізів встановлено зв'язки і характеризовано взаємодію структурних елементів культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей як результату підготовки до безпеки життя і професійної діяльності. Вирішальним у формуванні культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців виявився діяльнісно-виконавчий компонент. Найменшим змінам піддавався особистісно-ціннісний компонент культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Проте за результатами кластерного аналізу в умовах експерименту саме особистісно-ціннісний компонент виступає чинником, що об'єднує всі компоненти в цілісний феномен культури безпечної життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Гвоздїй С. П. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності : [монографія] / С. П. Гвоздїй. – Одеса : Одеський національний університет, 2016. – 420 с.
2. Гусев А. И. Толерантность к неопределенности: проблематика исследований. / А. И. Гусев // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 8 – С. 75–80.
3. Карпова Е. Е. Синергетичний підхід у підвищенні якості педагогічних досліджень // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського : зб.наук. праць. – Вип.1 (60), лютий 2018 – Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2018. – С.98–103. – (Сер. : Педагогічні науки).
4. Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Расказова – М. : Смысл, 2006. – 63 с.

5. Луковицкая Е. Г. Неопределенность и толерантность к неопределенности – психологическое определение / Елена Геннадьевна Луковицкая. – Новгород, 1996. – 16 с.
6. Малкіна-Пих І. Г. Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки / І. Г. Малкіна-Пих // Психосоматика : [Довідник практичного психолога]. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 992 с.
7. Методика Ш. Шварца (Ценностный опросник (ЦО) Шварца / Тест ценности Шварца) [Электронный ресурс] // Тесты по психологии личности (название с экрана). – Режим доступа : <http://psycabi.net/testy/322-test-tsennosti-shvartsa-tsennostnyj-oprosnik-tso-shvartsa-metodika-shvartsa>
8. Словарь психолога-практика / [сост. С. Ю. Головин]. – Минск, 2003. – 457 с.
9. Фоминова А. Н. Жизнестойкость личности : [монография] / А. Н. Фоминова. – М. : МПГУ, 2012. – 152 с.
10. Kroeber A. L. Culture : a Critical Review of Concepts and Definitions / Alfred Louis Kroeber, Clyde Kluckhohn. Cambridge. – Mass. : The Museum, 1952. – VIII. – 223 p.
11. Maddi, S. R. Hardiness and Mental Health / S. R. Maddi, D. M. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Oct. – Vol. 63. – P. 265–274.
12. Parsons Talcott The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects / Talcott Parsons // The American Sociologist. – Winter 1996. – Vol. 27. – no. 4. – pp. 13–23.
13. Shaplavskaja Jelena Жизнестойкость у студентов-медиков в ситуации неопределенности / Shaplavskaja Jelena, Plotka Irina // PROFESINĀS STUDIĀS : teorija ir praktika – Daugavpils Universitāte. – 2010 – № 7. – P. 121–127.
14. Tylor, Edward. 1871. Primitive Culture: Research into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom. London: John Murray. Volume 1, page 11.

References

1. Ghvozdii S. P. (2016) Teoretychni i metodychni zasady pidgotovky majbutnikh fakhivciv socionomichnykh specialnostej do bezpeky zhyttja i profesijnoji dijalnosti : [monografija] , Odesa : Odeskij nacionalnij universytet [In Ukrainian].
2. Ghusev A. Y. (2007) Tolerantnostj k neopredelennosti: problematyka yssledovanyj, Praktыchna psykholohija ta socialjna robota, 8, 75–80 [In Russian].
3. Karpova E. E. (2018) Synerghetychnyj pidkhid u pidvyshhenni jakosti pedagogichnykh doslidzhenj, Naukovyj visnyk Mykolajivskogo derzhavnogo universytetu imeni V.O.Sukhomlynskogho : zb.nauk. pracj, 1 (60), ljutyj, 98–103 [In Ukrainian].
4. Leont'ev D. A. & E. Y. Rasskazova (2006) Test zhyznestojkosty, Moscow, Smysl [In Russian].
5. Lukovyckaja E. Gh. (1996) Neopredelennostj y tolerantnostj k neopredelennosti – psykholohycheskoe opredelenye, Novghorod [In Russian].
6. Malkina-Pykh I. Gh. (2005) Metodyka diagnostyky pokaznykiv i form aghresiji A. Bassa i A. Darky , Psykhosomatyka : [Dovidnyk praktychnogho psykholoha], Moscow [In Russian].
7. Metodyka Sh. Shvarca (Cennostnyj oprosnyk (CO) Shvarca / Test cennosti Shvarca) Retrieved from: <http://psycabi.net/testy/322-test-tsennosti-shvartsa-tsennostnyj-oprosnik-tso-shvartsa-metodika-shvartsa> [In Russian].
8. Slovarj psykholoha-praktyka (2003), [cost. S. Ju. Gholovyn], Mynsk.
9. Fomynova A. N. (2012) Zhyznestojkostj lychnosty : [monografija], Moscow.
10. Kroeber A. L. & C. Kluckhohn (1952) Culture : a Critical Review of Concepts and Definitions, Cambridge, VIII, 223.
11. Maddi, S. R. & D. M. Khoshaba (1994) Hardiness and Mental Health, Journal of Personality Assessment, Oct., Vol. 63, 265–274.
12. Parsons Talcott (1996) The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects, The American Sociologist, 27, 4, 13–23.
13. Shaplavskaja Jelena & Plotka Irina (2010) Zhyznestojkostj u studentov-medikov v sytuacyy neopredelennosti, PROFESINĀS STUDIĀS : teorija ir praktika, Daugavpils Universitāte. 7, 121–127 [In Russian].
14. Tylor, Edward (1871) Primitive Culture: Research into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom, London: John Murray, 1, 11.

Элла Карпова, Светлана Гвоздий. Особенности взаимосвязи компонентов культуры безопасной жизнедеятельности у будущих специалистов социономических специальностей

В статье рассматривается проблема подготовки будущих специалистов социономических специальностей к созданию безопасной для жизни и здоровья среды в личной жизни и профессиональной деятельности. Приводится обзор направлений решения этой проблемы в современных научных исследованиях, формулируется определение феномена «культура безопасной жизнедеятельности», характеризуется состав компонентов культуры безопасной жизнедеятельности и методика их диагностирования. Описаны педагогические условия, при которых осуществлялось формирование у будущих специалистов социономических специальностей культуры безопасной жизнедеятельности, результаты экспериментального исследования и их обсуждение.

Ключевые слова: культура безопасной жизнедеятельности, компоненты культуры безопасной жизнедеятельности, педагогические условия, взаимосвязь компонентов, специалисты социономических специальностей.

Ella Karpova, Svitlana Gvozdii. Features of interrelation of culture of safe living activity components at future socionomical specialties specialists.

The level of natural and man-made hazards, risks in everyday life and professional activity require a new orientation of higher education in Ukraine, the need to update the content of education, forms and methods of its development with the focus on the safety of life and activity.

The problem attracts the attention of scientists in the context of: training future specialists in technical, economic, pedagogical specialties. The ability to observe norms and traditions of safe living activity, to protect oneself and others from the dangers that may arise during emergency situations, scientists associate with the existence of a culture of safe living activity in a person.

The culture of safe life activity of future specialists of socioeconomical specialties is understood as a complex, multilevel, dynamic phenomenon characterizing a special, socially recognized way of organizing one's life. The structure of the culture of safe living consists of social-imperial, activity-executive and personal-value components.

The training of future specialists of socioeconomical specialties for safe life activity occurred as a complex, dynamic process, which operates under the influence of various environmental factors and changes in the internal state of future specialists with their own individual characteristics. According to the results of correlation and cluster analysis, the links have been established and the interaction of structural elements of the culture of safe living conditions of future specialists of socioeconomical specialties as a result of special preparation for the safety of life and professional activity has been characterized.

The activity-executive component proved to be decisive in forming the culture of safe living activity of future specialists. The personal and value component is subject to the least changes. However, in the conditions of the experiment, it is the personal-value component that acts as a factor uniting all other components into an integral phenomenon of the culture of safe living.

Key words: culture of safe living, components of culture of safe living, pedagogical conditions, interrelation of components, specialists of socioeconomic specialties.